

Hybridkrigföring

Nya utmaningar eller klassiska principer som vi redan förstår?

av Michael Gustafson

Résumé

Does hybrid warfare really imply new challenges or can it be argued as consisting of classic and well-known warfare principles albeit in new conceptual framings? This article asks the question: "How can Swedish military thinking on hybrid warfare be characterized"? A background is outlined concerning definitions of warfare (an endless debate in military thinking). Several differences in thinking on hybrid warfare have been argued as being existent in Sweden. A discussion follows regarding new aspects, or at least aspects addressed in a limited way, such as, for example, covert and clandestine operations parallel with regular and unconventional warfare. An argument is raised for the analysis of military and civilian capabilities to act in grey-zone scenarios. Still, the main argument is that in order to develop a mixed military thinking on "new" threats one has to develop military theory consisting of more strategic and military-strategic concepts than mainly regular warfare. Cyber warfare, subversion and special operations are but some of the strategic options for state, and increasingly, non-state actors nowadays.

WILHELM AGRELL SKREV 2000 i boken *Morgondagens krig* att krigen över tiden ändrar karaktär, hela tiden sökande efter motståndaren svaga punkter, således en kamelont då de svaga punkterna förändras.¹ Agrell menade dock att morgondagens krig inte i grunden kommer att skilja sig från gårdagens. Men dagens förståelse av krig är i förändring, justering och komplettering i västvärlden. Det behöver inte betyda att ingredienserna för maktutövning är nya, annat kanske än avseende teknik, kombinationer och politisk fräckhet. Men att behöva "förstå" flera våldstyper, inte minst i gråzonen mellan krig och fred, kan vara väl så annorlunda mot förr.

Sedan Rysslands annektering av Krim och de fortsatta stridigheterna i Ukraina har ett nygammalt begrepp för krigföring börjat användas; "hybridkrigföring". Betydelsen är i stort en form för krigföring som innehåller

en blandning av reguljär krigföring (t ex mekaniserad strid), olika typer av irreguljär krigföring (t ex gerillakrigföring) och svåridentifierbara aktörers småskaliga strid, subversion och sabotage. Betydelsen av reguljär krigföring tillhör vår militära tradition och kommenteras inte här. Irreguljär krigföring är däremot ett begrepp vars innehåll kommit att debatterat allt mer från 2000-talets början.² Nära kopplat till reguljär krigföring innehåller hybridkrigföring en tredje krigföringsform; okonventionell krigföring eller krigföring via ombud.³ I stor utsträckning används även cyberkrigföring och informationsoperationer via sociala medier. Terrorism och kriminalitet används också för att störa och destabilisera samhället och viktiga funktioner inifrån.⁴

Men begreppet är egentligen inte nytt. Det har debatterats i USA redan i början på 2000-talet genom marinkåröversten Frank

Hoffman.⁵ Även inom Nato och i Sverige har begreppet uppmärksammats från 2010 och framåt.⁶ Det stora problemet med att definiera krigföring som aktiviteter som spänner både över såväl klassiskt militära som polisiära ansvarsområden är naturligtvis juridisktion och ansvarsgränser. Vem ska hantera vilka hot och när behöver kraftsamling ske till något område och kan det i sådant fall ske med rådande lagstiftning?

Denna artikel diskuterar frågan ”hur kan man karakterisera svensk militär syn på hybridkrigföring?” Frågans svar är intressant då Försvarsmakten ska kunna fungera i alla hotsituationer och har i uppgift att kunna stödja polisen när dess resurser ej räcker till kvalitativt eller kvantitativt. Hur ska vår samhällskonstruktions förståelse, tradition, kultur och struktur av koncepten ”fred”, ”krig”, ”militärt”, ”civilt” och ”politik” kunna hantera gränslösa antagonistiska utmaningar? Och hur tänker dagens officerare kring dessa utmaningar, som i sin tur påverkar formuleringar av desamma?

Utgångsläget – ett stabilt och enhetligt militärt tänkande?

En utmaning kring att tänka taktik och även operationskonst avseende hybridkrigföring kan finnas om det militära tänkandet redan rörande irreguljär krigföring (som t ex upprors-bekämpningen i Afghanistan) är olika. Det vill säga olika i aspekter som uppfattning om att det handlar om militära uppgifter eller en kombination av militära och civila uppgifter och om koncepttänkandet fokuserar på strid i större förband eller om det till synes är viktigare att lösa såväl strids- som underrättelseuppgifter i större som mindre och utspridda förband. Det svenska militära tänkandet kring taktik i irreguljär krigföring undersöktes på kompani- och bataljonchefsnivå (markstridskrafter och amfibieförband)

under 2011–13 och rapporterades i en doktorsavhandling 2014.⁷ Resultatet visade på en stor spridning i ovan beskrivna aspekter. Om sådan spridning i det militära tänkandet fortsatt finns och överförs till ett hybridkrigföringsscenario kan det förväntas en rad olika taktiska och operativa principer som kan innehålla såväl kreativa möjligheter liksom friktionsframkallande motsättningar inom och mellan staber och förband.⁸

Studier vid Försvarshögskolan under 2015 visar även att synen på utmaningar vid hybrid krigföring inom den högre stabstutbildningen är blandad. 185 officerare tillfrågades via enkät under 2015:s operativa stabstjänstövning (CJSE) om synen på möjliga utmaningar i hybridkrigföring. Den samlade uppfattningen var att utmaningar främst rör militära operationer på strategisk nivå men i hög utsträckning även på operativ och taktisk nivå med behov av att kunna tänka nytt om taktik. Likaså var den samlade uppfattningen att även nya behov av ledarskapsförmågor torde finnas. En särskild fråga ställdes rörande ledarskapsutmaningar, där 75 svar inkom. Dessa svar uppvisade också en stor spridning. 24 officerare ansåg att det främst var inom ledning och samverkan som utmaningar finns men endast 14 menade att det berörde civil samverkan. Lika många (14) ansåg att inga utmaningar finns mer än vad som generellt finns i krig. Få (8) ansåg att ny militär kunskap behövs för att leda operationer i hybridkrigföring. Endast sju officerare berörde utmaningar inom området kulturell förståelse, konsekvenser av sociala mediers inflytande samt juridiska aspekter. Ett förvånande resultat när området hybridkrigföring handlar just om att en motståndare utnyttjar luckor mellan det militära och civila och påverkar hela samhällsstrukturen destabiliserande.

Vid sidan av officerares personliga syn på hur de tänker kring hybridkrigföring, som kan

vara nog så inflytelserikt för egen personal och bland kollegor, utgör Försvarsmaktens doktriner en självskriven inflytelsefaktor inom såväl officersutbildningen som verksamheten. Redan Militärstrategisk Doktrin 2012 (MSD 11) tog upp en ansenlig definitionsapparat kring olika krigföringsformer (reguljär, irreguljär, okonventionell och hybridkrigföring) men fokus i förklaringar låg på irreguljär krigföring.⁹ Den nyligen fastställda MSD 16 fokuserar tydligt på krigföring i närområdet och nationellt försvar. Här utgör hybridkrigföring och försvar mot sådan en tydlig inriktning. Å andra sidan inkluderar ju hybridkrigföring även traditionell reguljär krigföring varför det är möjligt att mer ensidigt prioritera sådan förmåga om man anser att det är Försvarsmaktens uppgift pro primo.

Kort sagt, går mekaniserade bataljoner före säkerhetsbataljoner i ett svenskt koncept för hybridkrigföring? Om detta ges ingen tydlig inriktning i MSD 16, som förvånande nog även tagit bort definitionerna av reguljär och irreguljär krigföring samtidigt som man talar om att hybridkrigföring består minst av båda dessa former (ej längre definierade). Detta leder till en otydlighet kring vad man talar om vilket ytterligare kan bidra till olika polariseringar och ställningstagande om formen ”hybridkrigföring”.

Söker vi oss vidare till militärteorin och dess beskrivningar av krig och krigföring återfinner vi inte alls begreppet hybridkrigföring i den lärobok från 2015 som används vid Försvarshögskolan.¹⁰ Däremot visar en ny magisteruppsats i krigsvetenskap vid Försvarshögskolan att olika aspekter inom militärteorin kan användas för att förklara delar inom hybridkrigföring.¹¹

Vad uppsatsen dock inte diskuterar är att en central del av hybridkrigföring enligt dess ursprungliga beskrivning av Frank Hoffman, det *samtidiga* användandet av en mängd olika

krigföringssätt, ej framkommer när man i olika delar analyserar begreppet. Friktioner och utmaningar som uppkommer vid samtidigt utnyttjande av t ex mekaniserad strid, gerillakrigföring, tung kriminalitet, terror och cyberkrigföring behöver inte vara av samma karaktär som vid sekventiellt utnyttjande. Samtidigt utnyttjande av en blandning av reguljära och svåridentifierbara irreguljära hot torde kunna generera omfattande påfrestning vid militära staber och förband som hela totalförsvarskonceptet.

Sammantaget kan sägas att utgångspunkten är ”olika” för svenskt militärt tänkande om hybridkrigföring rörande hur enskild officer tänker, hur det beskrivs i doktriner och hur militärteorin hanterar fenomenet ur ett vetenskapligt perspektiv. Utvecklingspotential finns och utrymme kan uppstå för både dragkamper rent akademiskt som monetärt och uppgiftsinriktat inom Försvarsmakten. Ur ett militärt och politiskt sociologiskt perspektiv kan en fortsatt kartläggning kring ”vem som anser vad med vilket inflytande om hybridkrigföring?” ge indikationer på hur svenskt militärt tänkande utvecklas kring både teori och praktik att försvara sig mot hybridkrigföring.

Aspekter under hybridkrigförings paraply – vad är känt och vad är ”nytt”?

När vi betraktar fenomenet hybridkrigföring med dess inslag av mer eller mindre vanligt beskrivna ingredienser framstår ett antal aspekter som lika kända som klassiska i maktutövning. Att större aktörer genom tiderna använt förnekbara och hemliga organisationer, aktioner och verksamheter inom skuggkrig och dold diplomati är ingen nyhet. Tsarens hemliga polis, Storbritanniens *Special Operations Executive* och USA:s *Office of*

Strategic Service (föregångare till CIA) under andra världskriget fram till Svenska IB under det kalla kriget är några omtalade exempel på hemlig verksamhet för att skydda staten och möjliggöra strategisk flexibilitet i svåra lägen.¹² Inte sällan av sådan strategisk aktivitet och maktutövningsinstrument förlagts inom strategisk underrättelsetjänst för att enklare kunna döljas (begreppet ”covert” betyder förnekbart främst för uppdragsgivare till skillnad mot begreppet ”clandestine”/hemlig som avser att aktiviteterna ej ska röjas/uppdagas i första hand).¹³ Forskning om hemlig och förnekbar maktutövning ofta svår att genomföra (vilket ligger i sakens natur) utöver rent historiska studier efter det att källor avhemligats.¹⁴

Det innebär att möjligheten att forskningsanknyta akademisk utbildning inom statskunskap och för officerare, krigsvetenskap, ofta är svår att utföra med syfte att klarlägga orsaks-, verkansförhållanden. Däremot kan man utmärkt, och dessa möjligheter ökar i takt med att området ”hemlig verksamhet” allt mer diskuteras, beforska sådan med sociologi. Även välkänt är det moderna samhällets sårbarheter, liksom att Försvarsmakten uppmärksammade som den ”bredare hot-och riskbilden” i Perspektivstudierna 1997-98 och vid försvarsdepartementet i Ledningsberedskapsutredningen 1999-2000.¹⁵ Denna utredning diskuterade särskilt ”gråzonsproblematiken” i gränslande mellan konstruktionerna ”fred” och ”krig”.

Försvarsmakten beskrev hot- och riskbilden 1998 som:

I framtiden blir den del av den bredare hot- och riskbilden som inte enbart innehåller hot om ett omfattande väpnat angrepp mot territoriet allt viktigare att kunna möta. Denna hotbild kan sammanfattas som ”angrepp på nationella vitala intressen” och innefattar angreppsmetoder som i sig kan spänna från dolda informationsinsatser till olika former

av väpnade insatser – ibland hänförliga till militärt-statligt ursprung – ibland med mer obestämbart ursprung. Dolda och öppna angrepp (fysiska och/eller informations-teknologiska) mot staters intressen kan kombineras vilket medför att det blir allt svårare att avgöra om hoten är ”yttre” eller ”inre”. Öppna angrepp kan också utövas ”via ombud” vilket kan innebära att uppdragsgivaren förblir anonym.

Här kan man säga att Försvarsmakten mycket väl beskriver en framtid med hybridkrigföring. Det som satt förtäckt verksamhet, svåridentifierbar per se, på agendan är åren av ubåtskränkningar och ubåtsskyddsinsatser som under 1980/90-talen, involverade såväl de militära som polisiära (säkerhetspolisen främst) segmenten av svenskt totalförsvar.¹⁶ Att hybridkrigföring med sin bredd av hot och risker (med såväl gårdagens som dagens ögon) spänner vida utanför Försvarsmaktens ansvar är också känt i sak långt innan begreppet myntades.

Det svenska totalförsvarskonceptet under det kalla kriget kan sägas ha omfattat också hybridhot i alla dess slag, om än att de militära hoten uppfattades helt dimensionerande. Redan under 1980- och 1990-talets ubåtskränkingshot diskuterades ”krig i fred” som ett ämne inom den högre officersutbildningen.¹⁷ Idag kan sägas rollerna ombytta och andra hot (väl så antagonistiska) föreligger i större utsträckning än den ”stora kustinvasionen”. Idag är invasioner i informationsmiljön, sociala medier och omfattande mental budskapsförvrängning allvarligare hot än landstigningsfartyg som urlastar i Oxelösunds hamn. Dock är det kombinationen av mjuka och hårda insatser/hot som är kärnan i begreppet hybridkrigföring, och vad vi inte är vana vid är att växla förbandsinsatser från mekaniserad strid till antisabotagejakt. En förmågeskillnad som upplevdes så stor att

Försvarsmakten konstruerat olika koncept för olika uppgifter.

Att träna soldater och befäl att växla mellan uppsutten strid mot en symmetrisk motståndare och sedan övergå till spaning och jakt över ytan på infiltratörer är troligen inte lättare idag än det varit tidigare. Redan under andra världskriget satta tyskarna upp olika förbandsstrukturer för olika motståndare, t ex en mekaniserad motståndare eller partisankrigföring. Ett sätt att beskriva den tidigare bilden av olika typer av hot är bilden bild där två principiellt olika hot har delats upp i två olika krigföringstyper, en mer tänkbar för närområdet och en mer tänkbar för fjärran multinationella insatser.

Hur kan vi då beskriva nya inslag? Men ”nytt” kan förstås både nytt kunskapsmäs-

sigt som tidigare inte diskuterats eller utbildats på alls, men även tidigare kända men ej samtidigt förekommande verksamheter/händelser. Publiceringen och lanseringen av den nya ryska militärdoktrinen innefattade beskrivningar av den sjätte generationens krigföring; alla medel som ger effekt används, civila som militära, i en sammanhängande strategi som implementeras under militärstrategisk ledning. Detta är ett nytt synsätt som huvudstrategi. Att kunna använda alla medel men på sätt som inte uppfattats tidigare som möjliga eller önskvärda. Öppen politisk lögn som strategisk metod, öppet förnekande av upptäckbara reguljära förband som strider och användandet på bred front av specialförband för att organisera motstånd/uppror/stridsgrupper är exempel

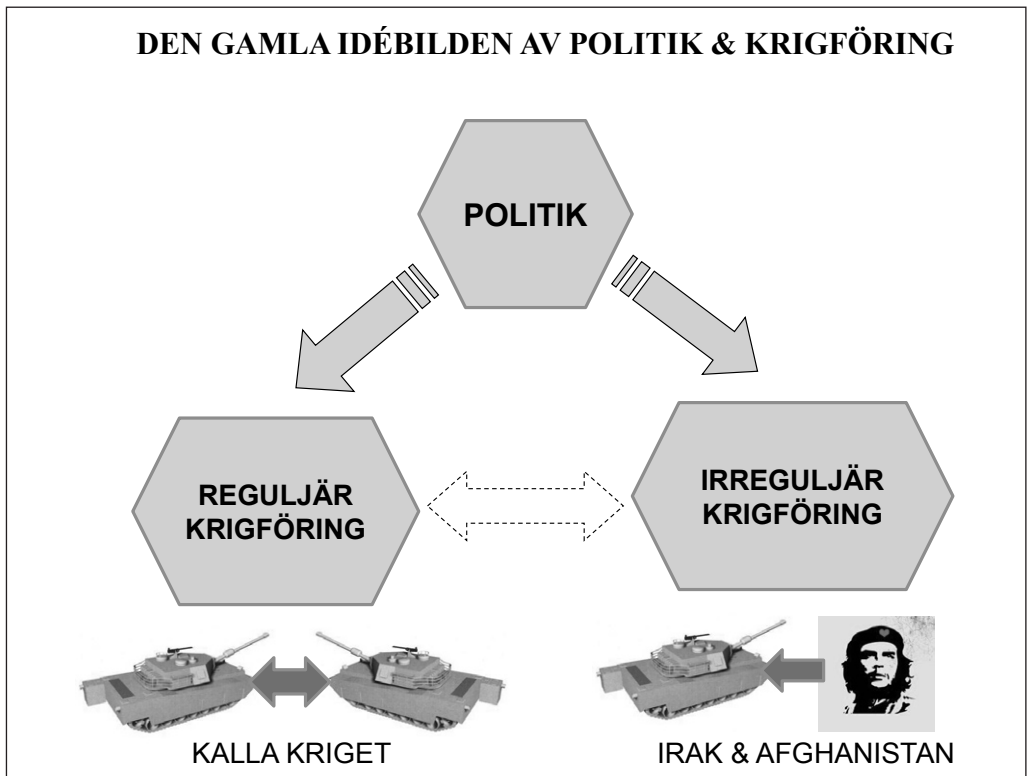

Bild 1. Den gamla idébilden av politik och krigföring från kalla kriget och fram till "Ukraina".

på aktiviteter som inslag i politik och strategi som vi tidigare inte utbildat officerare att kunna hantera.

Användning av anonyma förband (utan identifikationstecken) eller *med* identifikationstecken som förnekas är inslag av s k reflexiv kontroll där vår omvärldsuppfattning förändras till motståndarens fördel såväl politiskt som militärt liksom hur allmänheten uppfattar ”verkligheten”. I sak kan sägas att detta är en del av s k maskirovka och vilseledning, känt, om än mindre förstått, sedan länge.¹⁸ Den omfattande integreringen av olika medel och metoder, militära, civila som sociala medier mm, och informationsmanipulationen i ett högt tempo ger begreppet operationskonst en helt ny innebörd, nästan strategisk operationskonst. En idébild av politik och integrerad maktutövning i form av hybridkrigföring kan ses som nedan bild med avsevärt fler och helt olika ingredienser jämfört med den förra bilden. ska då officerare förstå allt detta för att klokt kunna agera i den mångfald av scenarier som uppstår rent teoretiskt? Hur påverkar det behovet av en anpassad officersutbildning och Försvarmaktens förmåga att leverera adekvata militära råd till statsledningen?

Vilka delar av hybridkrigföring behöver förstås och hur?

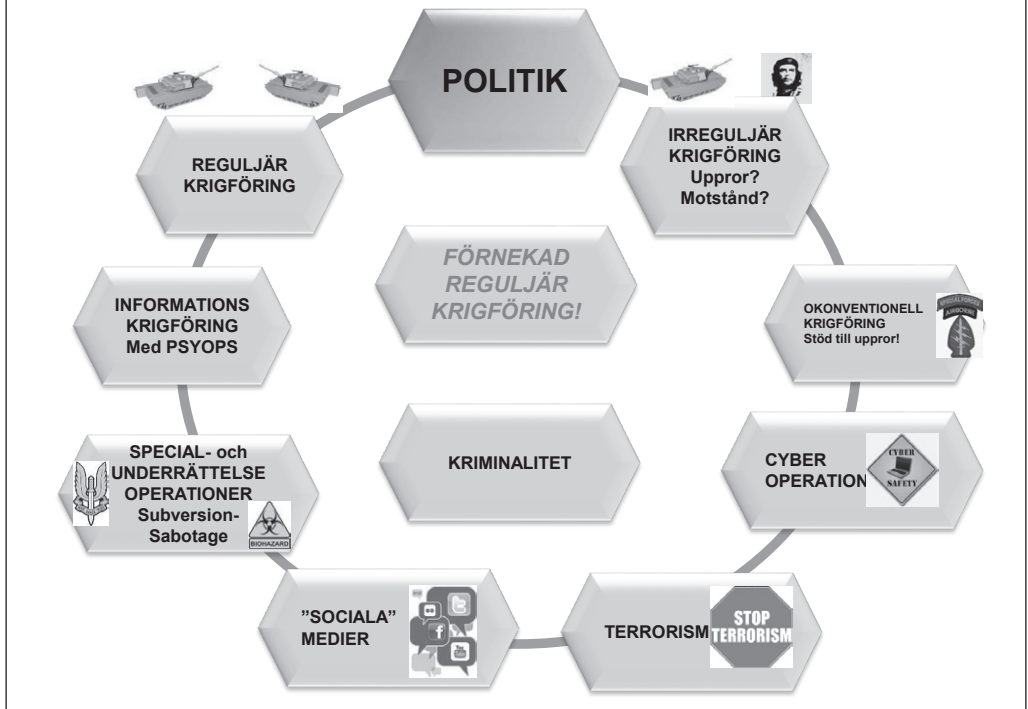
Var för sig behöver alla typer av maktutövning förstås av statsmakterna. När olika typer av maktmedel kombineras av en angripare behöver statsmakterna inse när, hur och med vilken avsikt och tid detta kan göras för att motåtgärder ska kunna vidtas. Polisen och Försvarmakten behöver kunna förstå motståndarmetoder på ett liknande sätt för att kunna samverka i lägen där det är svårt att identifiera om det är en militär eller civil

antagonist. Därför behöver forskning och utbildning inom modern ”motståndarkunskap” utvecklas inom det nya totalförsvaret. Ett exempel på ett annorlunda och utrerat post-modernistiskt perspektiv på morgondagens krig gavs 2008 av det finska forskarteamet Huhtinen och Rantalpelkonen som i sin *Messy Wars* förkastar traditionella gränser och etiketter som fred och krig där gränslösa strider genomförs av en mångfald aktörer i en blandad fysisk och virtuell miljö.¹⁹

Ansvarsförhållande i sådana scenarier liksom lagstiftning kan behöva anpassas, och hur man ska anpassa ledningsstrukturer behöver prövas och övas. Övningar i hybridkrigsscenarioer utvecklas fortlöpande. Den lägre delen av våldstrappan kan behöva förstås bättre inom det militära systemet, det räcker inte med en säkerhetsbataljon och att personal inom säkerhetssektorn förstår svårupptäckta hot. En utveckling av hemvärnsbataljoner till att innefatta säkerhetskompetens vore en väg, liksom att inom polisen återinföra beredskapspolisfunktionen. Slutligen utgör internationell samverkan en nödvändig tröskel, ensam (med ett begränsat militärt försvar) klarar ingen nation en stormakts hybridangrepp.

Bortom rena strukturella och materiella koncept krävs en ökad förståelse och mental mottaglighet för olika typer av angrepp, inte minst hemliga sådana. En allomfattande utbildning i strategi som omfattar klassisk och ny hemlig krigföring synes som en väsentlig bas i officersutbildningen för att det militära systemet ska utveckla flexibilitet mot flera nya, gamla och nygamla hot oavsett vad dessa för stunden ges för etikett. Att betänka kan vara hur en av västvärldens mest erfarna militära tänkare (såväl praktiker som teoretiker), general Sir Frank Kitson noga understryker skillnader i ledning och användning av ”det stora krigets” och ”det lilla krigets” principer.²⁰

IDÉBILD AV POLITIK & INTEGRERAD MAKTUTÖVNING a la HYBRIDKRIG ”ny”

DR. KMD. MICHAEL GUSTAFSSON, FHS MYI KVA OP-KONST

Bild 2. En ny idébild/skiss av politik och krigföring från ”Ukraina” och framåt.

Denna artikels fråga ”Hur kan man karaktärisera svensk militär syn på hybridkrigföring?” är det därmed dags att besvara. Svaret blir inte förvånande, en ”blandad syn”. Med detta avses att olika delar i hybridkrigföringen sedan lång tid varit kända utmaningar, men i allt väsentlig inom delar av det militära tankegodset. Militärt tänkande inom doktrinskriandet och inom vissa förbands- och funktionssegment (underrättelse- och säkerhetsförband, specialförbands-verksamheten och inom säkerhetstjänst) har varit och är väl bekanta med delar av hybridhot. Andra delar av Försvarsmaktens förbands- och stabsverksamhet har varit och är mer fokuserade på

andra delar av hybridhotet, de reguljära och symmetriska militära hoten.

Kanske är det så att det handlar om att mer potent kunna agera i gränslandet mellan krig och fred än att skapa nya specialiseringar? Att inte skapa utan fylla igen gråzoner? Vi har genom artikeln kunna följa fragmentariska spår från förr som adresserat hybridliknande hot och redan 1998 såg en tydlig beskrivning från Försvarsmakten om syn på olika hot sitt ljus. Kan det vara så att kunskap har funnits hela tiden men andra incitament placerat fokus på andra frågor? Har vi bara inte velat ordna ett tydligare skydd mot 1998 års bredare hot- och riskbild? I så fall måste frågan ställas om elementet

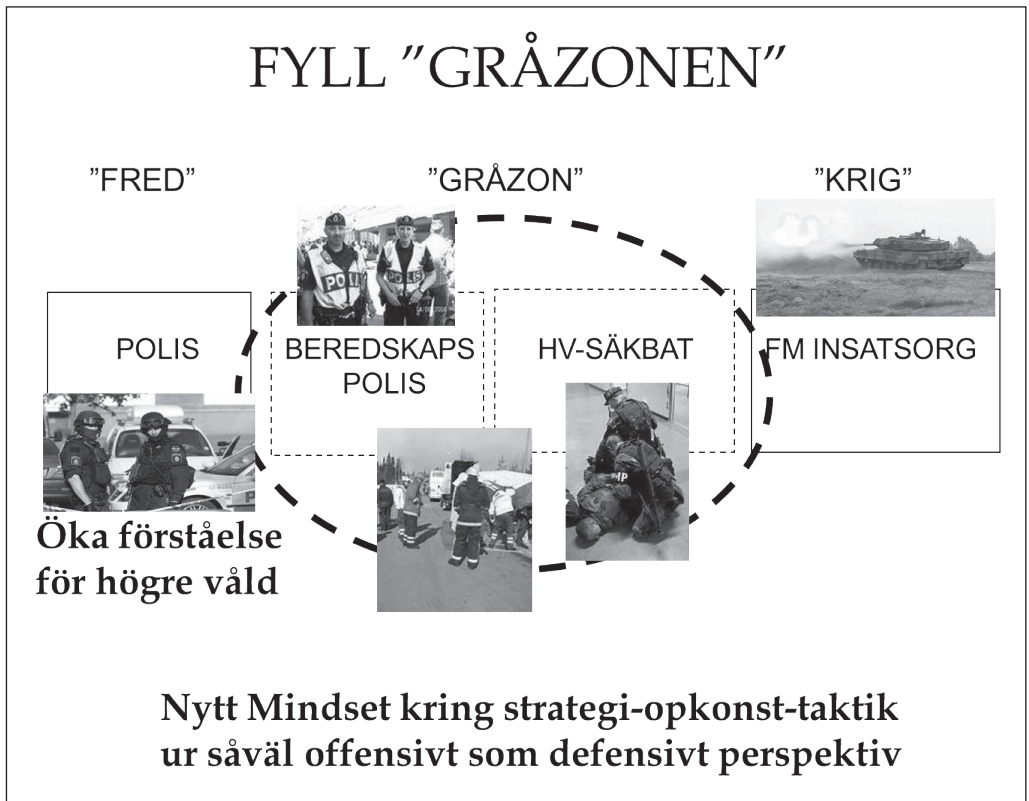

Bild 3. Ett nytt mindset med mål att "gråzonen" ska fyllas med anpassad civil och militär förmåga.

subversion eller politisk aggression inte bara pågått utan även lyckats väl. I annat fall synes åtgärder mot en samtida utmaning vid namnet hybridkrigföring behöva ta sin början genom att vi (liksom i kognitiv beteendeterapi) accepterar läget och påbörjar ifyllnaden av ett väl utbrett förnekande av gråzonsutmaningar.

Maktutövning är klassisk och som Wilhelm Agrell i artikelns inledning menar; "att kriget över tiden ändrar karaktär, hela tiden sökande efter motståndaren svaga punkter... en kameleont såvitt de svaga punkterna förändras..... men att morgondagens krig inte i grunden kommer skilja sig från gårdagens Stöten kommer i veka livet, snabbt eller som en smygande mental störning som

sudda tanken. Stöten kommer i gråzonen. Utmaningen ligger i att identifiera befintliga och uppstående gråzoner och fylla dessa med handlingskraftig substans, själv eller i samverkan. Det hela börjar dock med en acceptans och en vilja att göra något åt det hela. Ur ett militärt perspektiv torde det börja med en kritisk granskning av militärteorin för att denna ska fylla sin funktion, det är att stödja militär tankekraft och praktik som medför potential att vinna och inte förlora, oavsett om det handlar om försvar mot reguljär, irreguljär eller hybridkrigföring.

Författaren är kommandör, fil mil dr och tjänstgör vid Försvarshögskolan.

Noter

1. Agrell, Wilhelm: *Morgondagens Krig, Tekniken, politiken och människan*, Ordfront, Stockholm 2000, s 252.
2. Gray, Colin: *Another Bloody Century*, Weidenfeld & Nicolson, London 2005. Gray diskuterar betydelsen av irreguljär krigföring och specialförband i bokens 6.e kapitel, s 212-255. Begreppet diskuteras vidare av James Kiras i Jordan, David; Kiras, James D; Lonedale, David J; Speller, Ian; Tuck, Christopher och Walton, C Dale: *Understanding Modern Warfare*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s 224-268; Kane, Thomas M och Lonesdale, David J: *Understanding Contemporary Strategy*, Routledge, London 2012, smalnar av diskussionen om irreguljär krigföring till uppror och upprorsbekämpning, s 239-258. Synen på lämplig avgränsning och definition varierar och berör såväl karaktär på aktörer som medel och metoder.
3. Heuer, Beatrice: *The Evolution of Strategy, Thinking War from Antiquity to Present*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s 387-418, omfattar historiken om "det lilla krigets" olika syften, från försvar till uppror och s k okonventionell krigföring (unconventional warfare) eller krigföring genom ombud, s 417-18. Okonventionell krigföring diskuteras kopplat till problematiken i Afghanistan av Rothstein, Hy, S: *Afghanistan & the Troubled Future of Unconventional Warfare*, Manas publications och US Naval Institute Press, New Delhi 2006. Försvarsmakten skriver om "krigföring via ombud" i *Militärstrategisk Doktrin – MSD 16*, Försvarsmakten, Stockholm 2016, s 35-36.
4. *Militärstrategisk Doktrin – MSD 16*, Försvarsmakten, Stockholm 2016, s 36: "blandningen av reguljär krigföring, irreguljär krigföring, kriminalitet, terrorism, sexuellt våld, modern teknik och krigföring i cyberrymden i ett operationsområde benämns ofta som hybridkrigföring".
5. Hoffman, Frank: "Conflict in the 21 st century, The rise of Hybrid Wars", *The Potomac Institute of Policy Studies*, Arlington 2007.
6. Dr Håkan Gunneriusson vid Försvarshögskolan forskar på Hybridkrigföring och har skrivit ett flertal artiklar om ämnet. Ett exempel är medförfattarskap i följande artikel; Bachmann, Dov Sascha och Gunneriusson, Håkan: "Russia's Hybrid Warfare in the East: Using the Information Sphere as Integral to Hybrid Warfare", *Georgetown Journal of International Affairs*, 2015.
7. Gustafson, Michael: *The Duality of Tactical Thought, A study of how Swedish Land Forces' Commanders views tactics in Irregular Warfare*, Finnish National Defence University, Helsinki 2014.
8. Gustafson, Michael: "Warfare as a Relational Whole, Towards a coherent analysis of Strategy, Operational Art and Tactics". *KKrVAHT*, 2. häftet 2014, s 65-85.
9. *Militärstrategisk Doktrin – MSD 12*, Försvarsmakten, Stockholm 2011.
10. Angstrom Jan och Widen, J.J: *Contemporary Military Theory, The Dynamics of War*, Routledge, London 2015.
11. Carne, Anders: "Hybridkrigföring – Allt eller inget? En militärteoretisk studie av begreppet Hybridkrigföring", Magisteruppsats, Försvarshögskolan, Stockholm 2016.
12. Aldrich, Richard J: *The Hidden Hand, Britain, America and Cold War Intelligence*, John Murry Ltd, London 2001. Aldrich beskriver ingående hemlig underrättelseverksamhet och utvecklingen av strategiska organisationer för specialoperationer (bl a inom CIA och den amerikanska arméns Special Forces).
13. Dessa begrepp definierades av Försvarsmakten under 80-90-talets ubåtskyddsår i *Taktiskt Reglemente Marint Bassäkerhetskompani* 1993, samt nu senast 2016 *Militärstrategisk Doktrin MSD 16*, s 35-36.
14. Magnusson, Lars och Ottosson, Jan: *Hemliga Makter, svensk militär underrättelsetjänst från unionskrisen till det kalla kriget*, Tidens förlag, Stockholm 1991. Boken ger en intressant inblick om bl a operationer för att stödja motståndaktiviteter i Baltikum och beskriver svårigheterna att finna källor kring hemlig verksamhet.
15. *Försvarsmaktens 2020 Rapport 2, Årsrapport från perspektivplaneringen 97-98*, Försvarsmakten, Stockholm 1998, s 51.
16. Forskningsprojektet Försvaret och det kalla kriget, Publikation 31, *Totalförsvaret under Sveriges Kalla Krig*, sex före-

- drag utgivna av Artéus Gunnar och Fältström, Herman med efterskrift av Nordbeck, Gunnar, Försvarshögskolan, Kungl Örlogsmannasällskapet och Kungl Krigsvetenskapsakademien, Karlskrona 2011, ”Totalförsvarets planering mot militära angrepp och andra betvingelsemetoder” av Wikström, Niklas, s 31-45, s 31 beskriver hotet ”politisk aggression” vari subversiv krigföring ansågs ingå.
17. Olika militära perspektiv kring undervattensverksamhet framgår av Gustafsson, Bengt: *Sanningen om Ubåtsfrågan, ett försök till analys*, Santréus förslag, Stockholm 2010 och Jansson, Nils-Ove: *Omöjlig Ubåt*, Forum Navales Skriftserie nr 52, Stockholm 2014, se s 117-138 för en beskrivning av marin Spetsnaz-verksamhet.
18. Ulfving, Lars: *Överraskning och Vilseledning*, Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek, Hallstavik 2006. Ulfving ger en genomgripande bild av ryska och sovjetiska vilseledningsprinciper från Tsartiden till första Irakkriget.
19. Huhtinen, Aki och Rantapelkonen, Jari: *Messy Wars*, Oy Finn Lectura Ab, Helsinki 2008.
20. Kitson, Frank: *Directing Operations*, Faber and Faber, London 1989, s 25-66, rörande ledning av hög- och lågintensiva operationer.